

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ԹԱԹՈՒԼ ՄԱՆԱՍԵՐՅԱՆ

Ներածություն: Ժողովրդագրությունը, որպես գիտություն, ուսումնասիրում է մարդկային բնակչության կառուցվածքը, դինամիկան և տարածական բաշխումը: Ժողովրդագրական տվյալները կարևոր նշանակություն ունեն պետությունների սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրերում, քաղաքական ռազմավարությունների մշակման և իրականացման գործընթացում: Այս համատեքստում ժողովրդագրական դիվանագիտությունը դիտարկվում է որպես գործիք, որը միտված է ոչ միայն ազգային շահերի պահպանմանն ու պաշտպանությանը, այլև ժողովրդագրական մարտահրավերներին արձագանքելու համար արդյունավետ քաղաքականությունների մշակմանը:

Հայաստանում ժողովրդագրական իրավիճակը բազմակողմանի վերլուծության և լուծումների կարիք ունի: Երկիրը վերջին տասնամյակներում բախվում է մի շարք ժողովրդագրական խնդիրների՝ ներառյալ բնակչության կրճատումը, ծնելիության անկումը, միգրացիոն հոսքերի բացասական ազդեցությունը և ծերացման գործընթացը: Այս խնդիրները զգալի ազդեցություն են ունենում երկրի տնտեսության, անվտանգության և ընդհանուր զարգացման վրա:

Ժողովրդագրական դիվանագիտության նպատակն է բացահայտել և համակարգել այն ռազմավարությունները, որոնք կօգնեն մեղմացնել այս մարտահրավերները, խթանել բնակչության աճը և ապահովել երկրում ժողովրդագրական կայունություն: Հայաստանի դեպքում անհրաժեշտ է ինչպես ներքին ժողովրդագրական քաղաքականության, այնպես էլ արտաքին գործոնների վրա հիմնված մոտեցում: Մա ներառում է ինչպես միջազգային գործընկերների հետ համագործակցությունը, այնպես էլ միգրացիոն հոսքերի կառավարմանն ուղղված նախաձեռնությունները:

Այս թեմայի ուսումնասիրությունը կարևոր է ոչ միայն Հայաստանի ներկա ժողովրդագրական վիճակի գնահատման, այլև ազգային և տարածաշրջանային մակարդակում քաղաքականություն մշակելու համար, որն ուղղված կլինի կայուն զարգացման և բնակչության բարեկեցության ապահովմանը:

Գրականության ակնարկ: Ժողովրդագրական դիվանագիտությունը համալիր և բազմաձյուղային բնագավառ է, որի ուսումնասիրությունը ներառում է ժողովրդագրության, քաղաքականության, տնտեսագիտության և անվտանգության հարցերի փոխկապակցումը: Հայաստանի ժողովրդագրական զարգացման ընդհանուր միտումները ներկայացված են տարբեր գիտական ուսումնասիրություններում և պաշտոնական տվյալներում: Հայաստանի ազգային վիճակագրական ծառայության հրապարակումները և ՄԱԿ-ի ժողովրդագրական հաշվետվությունները վերլուծում են բնակչության թվաքանակի փոփոխությունները, ծնելիության և մահացության մակարդակները, միգրացիոն հոսքերը,

ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական գործոնների ազդեցությունը ժողովրդագրական գործընթացների վրա¹⁰: Օրինակ, Տիգրան Բաղդասարյանի աշխատանքներում (2018)¹¹ շեշտվում է ժողովրդագրական տրանսֆորմացիաների դերը երկրի տնտեսական զարգացման վրա, իսկ Արտաշես Թադևոսյանը (2020)¹² քննարկում է միգրացիոն հոսքերի կառավարման մեխանիզմները:

Ժողովրդագրական դիվանագիտության բնագավառը նոր է Հայաստանի գիտական և վերլուծական դաշտում: Անդրադառնալով ժողովրդագրական քաղաքականության արդյունավետության վրա՝ Մարկ Գևորգյանը քննարկում է արտաքին քաղաքականության շրջանակներում ժողովրդագրական ռազմավարությունների դերը՝ մասնավորապես անդրադառնալով հայ սփյուռքի հետ կապերին¹³:

Միջազգային մակարդակում ժողովրդագրական դիվանագիտությունը ուսումնասիրվում է նաև որպես պետությունների կայուն զարգացման բաղադրիչ: Ուլրիխ Բեքի գլոբալացման տեսությունները և դրա ազդեցությունը ժողովրդագրական գործընթացների վրա հատուկ նշանակություն ունեն հատկապես փոքր պետությունների համար¹⁴:

Հայ անվանի ժողովրդագիր Վահագն Թովմասյանը, վերլուծելով Հայաստանի ու նրա հարակից՝ հնարավոր բարեկամ և ոչ բարեկամ երկրների ժողովրդագրական ներկան ու ապագան, նկատում է, որ եթե ուսումնասիրված միտումներին էլ ավելացնենք որ Կենտրոնական Ասիայի ու Հյուսիսային Կովկասի իսլամական երկրների բնակչության թիվը ներկայիս 100 մլն-ի դիմաց 2025թ.-ին դառնալու է 190-200 մլն, ապա պատկերն ավելի ամբողջական ու ահազդու կդառնա: Արդ, իսլամական՝ 70%-ով թուրքական աշխարհի ժողովրդագրական այդ ջրհեղեղի հաղթահարման ի՞նչ համատեղ քաղաքականություն են ենթադրում իրականացնել նրան դիմակայող Հայաստանը, Վրաստանը և Ռուսաստանը: Ինչ վերաբերում է կոնկրետ Հայաստանին, ապա, մեր խորին համոզմամբ, նրա բնակչության վերարտադրությունը ազգային շահերի տեսակետից ցանկալի հունի մեջ դնելու համար, անհրաժեշտ է ունենալ հայության ժողովրդագրական զարգացման հեռանկարային համահայկական ծրագիր: Վերջինիս մշակումը և կիրառումը պետք է դառնա հայ ժողովրդի և՛ հայրենաբնակ, և՛ սփյուռքաբնակ քաղաքական, հասարակական, կրոնական,

¹⁰ ([ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, 2023, UN Population Division, 2022](#)).

¹¹ Բաղդասարյան, Տ. "Հայաստանի ժողովրդագրական տրանսֆորմացիաներն ու դրանց ազդեցությունը տնտեսության վրա": Գիտական հանդես "Հայկական ժողովրդագրություն", (2018):

¹² Թադևոսյան, Ա. "Միգրացիոն հոսքերի կառավարման մարտահրավերները և լուծման ուղիները":

Տնտեսագիտություն և միգրացիա, (2020)

¹³ Գևորգյան, Մ. "Ժողովրդագրական դիվանագիտությունը և հայ սփյուռքի հետ համագործակցությունը":

Հայկական միջազգային հարաբերությունների հանդես:(2021):

¹⁴ Beck, U. The Cosmopolitan Vision. Cambridge: Polity Press. (2006):

գիտական ու մտավոր ողջ ներուժի առաջնահերթ, անհետաձգելի և գլխավոր նպատակներից մեկը¹⁵:

Բնակչության վերարտադրությունը բնակչության թվի և կազմի ժամանակին նորացման գործընթացն է՝ նրա բնական և մեխանիկական շարժման արդյունքում:

Մեթոդաբանությունը: Մշակված և լայնորեն կիրառվող ժողովրդագրության կողմից մշակված սեփական մեթոդները հիմնված են բնակչությանը որպես ընդհանուր հատկություններով հատուկ պոպուլյացիայի ներկայացման վրա:

Փաստացի ներառում են՝ կոհորտային մեթոդ, խաչաձև վերլուծության մեթոդ, ժողովրդագրական գործակիցների ստանդարտացման մեթոդ, ժողովրդագրական մոդելավորման մեթոդ, քարտեզագրական մեթոդ, ժողովրդագրական ցանցի մեթոդ, ժողովրդագրական կանխատեսման մեթոդ:

Մեթոդ (երկարաժամկետ վերլուծություն) - անհատների մի շարք, ովքեր ապրել են որոշ սկզբնական իրադարձությունների նույն ժամանակահատվածում, որոնք նախաձեռնել են այս խմբի ձևավորումը: Միգրացիոն խումբը ձևավորվում է դրանում ընդգրկված մարդկանց բնակության փոփոխության պահին: Ամուսնության խումբը ձևավորվում է նրա անդամների ամուսնության պահին: Աղբյուրի իրադարձությունը միավորվում է կահորթի մեջ: Եթե սկզբնական իրադարձությունը ծնունդն է, ապա մենք ստանում ենք սերունդների մի խումբ, այսինքն՝ դա որոշակի ժամանակահատվածում ծնված անհատների ամբողջություն է:

Երկայնական վերլուծության խնդիրն է հետևել ժողովրդագրական գործընթացների սկզբի ինտենսիվությանը, որը կախված է խմբերի ձևավորման և ժողովրդագրական իրադարձության սկզբի միջև ընկած ժամանակահատվածներից անհատների կյանքի ընթացքում:

Ժողովրդագրական իրադարձությունը կազմված է ժողովրդագրական գործընթացներից (մահացություն-մահ, ծնելիություն-ծնունդ):

Ժողովրդագրական իրադարձությունները կարող են լինել երկու տեսակի՝ չկրկնվող, որոնք կարող են տեղի ունենալ մեկ անգամ անհատի կյանքում. կրկնվող կատուն կարող է մի քանի անգամ առաջանալ:

Ժողովրդագրական գործընթացները կարող են լինել. առանձին խմբերի (մահ, ամուսնավորություն) գործընթացների սկզբնական քանակից, չբացառված: անհատից՝ խմբի սկզբնական չափից (ամուսնություն, ծնելիություն)

Խաչաձև վերլուծության մեթոդը (պայմանական հիպոթետիկ սերունդ) մարդկանց պայմանական շարք է, կատվի ողջ կյանքի ընթացքում ժողովրդագրական գործընթացի ինտենսիվությունը յուրաքանչյուր տարիքում համապատասխանում է տվյալ օրացուցային ժամանակաշրջանին: Հետևաբար, որոշակի տարվա համար հաշվարկված ժողովրդագրական ցուցանիշները

¹⁵ Հայաստանի և նրա հարակից երկրների ժողովրդագրական սպառնալիքները, 2013թ.Հապաղել չի կարելի 2013թ., Լոս Անջելես

կախված կլինեն բոլոր իրական կենդանի սերունդների ժողովրդագրական գործընթացների բնութագրերից: Այս ցուցանիշները կարտացոլեն գործընթացների առանձնահատկությունները, որոնք բնորոշ են տվյալ օրացուցային ժամանակաշրջանին:

Երկայնական և լայնակի մեթոդները հնարավորություն են տալիս համեմատել մի շարք սերունդների վերարտադրությունը: Սա կարևոր է ինչպես պատմական ժողովրդագրության, այնպես էլ ժողովրդագրական և սոցիալական կանխատեսումների համար, հետևաբար կարող են առաջարկվել սոցիալական քաղաքականության մշակման առաջարկներ:

Ժողովրդագրական գործակիցների ստանդարտացման մեթոդը թույլ է տալիս ժողովրդագրական գործակիցները համեմատելիս որոշել ժողովրդագրական համայնքների համեմատության կառուցվածքային առանձնահատկությունների ազդեցությունը: Այս մեթոդը կայանում է նրանում, որ, օգտագործելով որոշակի տարվա տվյալները որպես օրինակ, ժողովրդագրական գործակիցները հաշվարկվում և ընդունվում են որպես ստանդարտ, և ինդեքսը հաշվարկվում է ստանդարտի նկատմամբ, և այս ցուցանիշը բազմապատկելով ստանդարտի ցուցանիշներով ստացվում են ստանդարտացված ժողովրդագրական գործակիցներ, որոնք օգտագործվում են ժողովրդագրական ագրեգատները համեմատելու համար (մահացության մակարդակը ըստ սոցիալական խմբերի, ծնելիության որոշման) (ըստ շերտերի):

Ժողովրդագրական մոդելավորման մեթոդը վերարտադրողական պրոցեսների կանխատեսման ամենատարածված մեթոդն է: Այս մեթոդը փոխարինում է փորձաքարական մեթոդին, որը միշտ չէ, որ հնարավոր է ժողովրդագրության մեջ: Ժողովրդագրական մոդելավորման մեթոդն օգտագործվում է ժողովրդագրական գործընթացների և ընդհանրապես վերարտադրության ուսումնասիրության համար:

Քարտեզագրական մեթոդ. Օգտագործված են բնակավայրերի, բնակչության խտության, տարիքային կազմի, բնակչության տեղաշարժի քարտեզներ: Այն թույլ է տալիս համեմատել ժողովրդագրական պայմաններն ու գործընթացները տարբեր տարածքներում

Ժողովրդագրական ցանցի կառուցման մեթոդը կայանում է նրանում, որ ցանցը կազմվում է երկրաչափական կոնստրուկցիաների միջոցով, ինչը հնարավորություն է տալիս սերնդում ստանալ ժողովրդագրական գործընթացների տարբեր բնութագրեր և վերլուծել դրանց ընթացքը ժամանակի ընթացքում: Թույլ է տալիս ստանալ ժողովրդագրական գործընթացների բնութագրերը, կատուն ուղղակիորեն չի դիտարկվում:

Ժողովրդագրական կանխատեսման մեթոդ. Ժողովրդագրական կանխատեսման ամենատարածված մեթոդը ըստ տարիքի փոփոխության մեթոդն է, որն օգտագործվում է ապագա ժողովրդագրական գործընթացները հաշվարկելիս, և բաղադրիչների մեթոդը, որն օգտագործվում է ծնելիության, մահացության և միգրացիայի առանձին կանխատեսումների համար: Այս մեթոդները կազմում են

ժողովրդագրական կանխատեսման մեթոդ և հնարավորություն են տալիս գնահատել բնակչության փոփոխության որոշ բաղադրիչների դերը՝ համեմատելով դրանց ազդեցությունը ապագայում բնակչության թվի և կառուցվածքի վրա:

Ժողովրդագրական դիվանագիտության ինստիտուցիոնալ հիմքերը

Տարբեր երկրներում կիրառվող ընտանեկան քաղաքականության ուսանելի փորձից կարելի է առանձնացնել գործիքների հետևյալ խմբերը.

- օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ աջակցություն (օրենսդրորեն ձևակերպված բոլոր իրավական ակտերը, որոնք որոշում են ամուսինների և երեխաների պաշտոնական կարգավիճակը, կապված մայրության և մանկության, ամուսնությունների և ամուսնալուծությունների պաշտպանությանը).

- տնտեսական միջոցառումներ (օրինակ՝ երեխաների համար սոցիալական նպաստների համակարգ, վճարովի մայրության արձակուրդ, «մայրության» (ընտանեկան) կապիտալ, հարկային արտոնություններ, արտոնյալ հիփոթեքային վարկեր և այլ միջոցներ).

- միջոցառումներ, որոնք այլընտրանք են ստեղծում ընտանիքի անմիջական խնամքին, հատկապես երեխայի համար (երեխաների համար նախադպրոցական հաստատությունների լայն ցանցի զարգացում).

- օգնություն ընտանիքին խնդրահարույց իրավիճակներում և աշխատանք գտնելու, բարելավելու ընտանեկան հարաբերությունները (ընտանեկան ծառայություններ);

- խթանող և կրթական գործունեություն (երիտասարդներին ամուսնության նախապատրաստում, իրազեկման միջոցառումներ և դասախոսություններ բնակչության շրջանում, ընտանեկան խնդիրների լայն քննարկում լրատվամիջոցներում):

Ժողովրդագրական դիվանագիտության ինստիտուցիոնալ հիմքերից առանձնահատուկ կարևորում ենք ազգային փոքրամասնությունների ինստիտուտի խորն ուսումնասիրությունը՝ ներառյալ դրանց էթնիկ և ազգային կազմի էվոլյուցիան տարբեր ժամանակահատվածներում և պատմության տարբեր շրջադարձերում: Հավասարապես կարևորում ենք նաև ներկայիս աշխարհաքաղաքական իրողությունների և զարգացումների, միտումների վերլուծության հիման վրա իրատեսական կանխատեսումների մշակումը: Մասնավորապես, մեր գնահատմամբ, Հայաստանի բնակչության էթնիկ կազմը կարող է որոշակի փոփոխությունների ենթարկվել ոչ միայն վերջին շրջանում այլ երկրներից վարձու աշխատանքի համար ավելի ցածր փոխհատուցում ակնկալող ներգաղթյալների հոսքի հաշվին, այլև Արցախից զանգվածային բռնազաղթով, այդ թվում՝ առայժմ գրավյալ տարածքները բնակեցնելու նպատակով: Արդյունքում, առաջիկա տարիներին միգրացիոն հոսքերը կարող են որոշակիորեն փոխել Հայաստանի ժողովրդագրական և էթնիկ քարտեզը: Միգրացիոն հոսքերը և ժողովրդագրական գործընթացներն ավելի կառավարելի դարձնելու համար առաջարկում ենք ոչ թե արձանագրող կամ արձագանքող, այլ նախաձեռնող

լինել ազգային փոքրամասնությունների թվաքանակի կարգավորման հարցում: Մասնավորապես, եզդիների, ռուսների, հրեաների և այլոց հետ միասին, անհրաժեշտ ենք համարում ձեռնամուխ լինել, օրինակ, Հայաստանում իրանական, վրացական համայնքների ձևավորմանը: Հետագայում այդ համայնքներին կարելի է հավելել նաև բարեկամ այլ երկրներից՝ Հունաստանից, Հնդկաստանից, Չինաստանից, այլ երկրներից ժամանող և մեր երկրում ձևավորվող ազգային այլ փոքրամասնությունների, համայնքների ձևավորումը: Ի վերջո, մինչ օրս Հայաստանում արձանագրված ազգային պատկանելությամբ համեմատաբար միատարրությունը միշտ չէ, որ դրական կարելի է գնահատել: Ժամանակակից աշխարհում միգրացիոն հոսքերը չեն կարող շրջանցել նաև Հայաստանը: Հետևաբար, նախընտրելի է նման իրողություններին պատրաստվել, անգամ ավելին՝ փորձել կառավարելի դարձնել դրանք՝ ազգային անվտանգության, մշակութային, կենցաղային ինտեգրման և այլ առումներով: Ի վերջո, բարեկամ երկրների, ազգերի, նրանց համայնքների ներկայությունը մեր երկրում որոշակի երաշխիքներ կստեղծի նաև այդ պետությունների շրջանում հետաքրքրություն առաջացնելու՝ Հայաստանում և տարածաշրջանում տնական կայուն անվտանգության գոտի ձևավորելու հարցում:

Ժողովրդագրական քաղաքականությունը և հայ ընտանիքի մարտահրավերները

Աշխարհում բնակչության ավելցուկը հանգեցնում է ռեսուրսների նվազմանը: Հենց այս խնդիրն էլ ընկած է ժամանակակից աշխարհում զինված հակամարտությունների և պատերազմների հիմքում: Բացառություն չեն նաև Արցախի և Հայաստանի դեմ Ադրբեջանի և Թուրքիայի ցեղասպան գործողությունները, որոնք հետապնդում են նաև բնական ռեսուրսների նոր աղբյուրների զավթում, ինչը տեղի ունեցավ, մասնավորապես, 44-օրյա պատերազմի արդյունքում և դրանից հետո:

Այս ամենը, բնականաբար, անդրադառնում է նաև իրենց բնօրրանում հայերի և հայ տեսակի վերարտադրության տեմպերի և ծավալների վրա: Հետևաբար պետք է նշել, որ առկա է հստակ փոխհարաբերակցություն սոցիալ-տնտեսական զարգացման, պետության դիրքերի ամրացման/թուլացման և ժողովրդագրական գործընթացների միջև, որն, ի դեպ, մասնագիտական գրականության մեջ կոչվում է ժողովրդագրական անցման տեսություն¹⁶:

Մեր պարագայում պետք է հաշվի առնել, որ առավել բնութագրական են ստորև ներկայացված և գոյություն ունեցող ազգաբնակչության վերարտադրության չորս հիմնական տեսակից վերջին երկուսը.

* Ավանդական, որը բնութագրվում է բարձր մահացությամբ և բարձր ծնելիությամբ.

¹⁶ Բնական աճի ամենացածր ցուցանիշներ ունեցող երկրները. Բնակչության բնական աճի բանաձևը: <https://podarilove.ru/hy/strany-s-naimenshimi-pokazatelyami-estestvennogo-prirosta/>

* Ընդլայնված, որը բնութագրվում է ծնելիության աճով և մահացության նվազմամբ, ինչը նշանակում է բնակչության զգալի աճ.

* Պարզ, որը բնութագրվում է համապատասխանաբար ցածր մահացությամբ և ցածր ծնելիությամբ, որի դեպքում բնակչության աճը դանդաղում է.

* Նեղացված, բնութագրվում է մահացության նվազմամբ և ծնելիության կտրուկ անկմամբ, ինչպես նաև բնակչության ընդգծված ծերացումով:

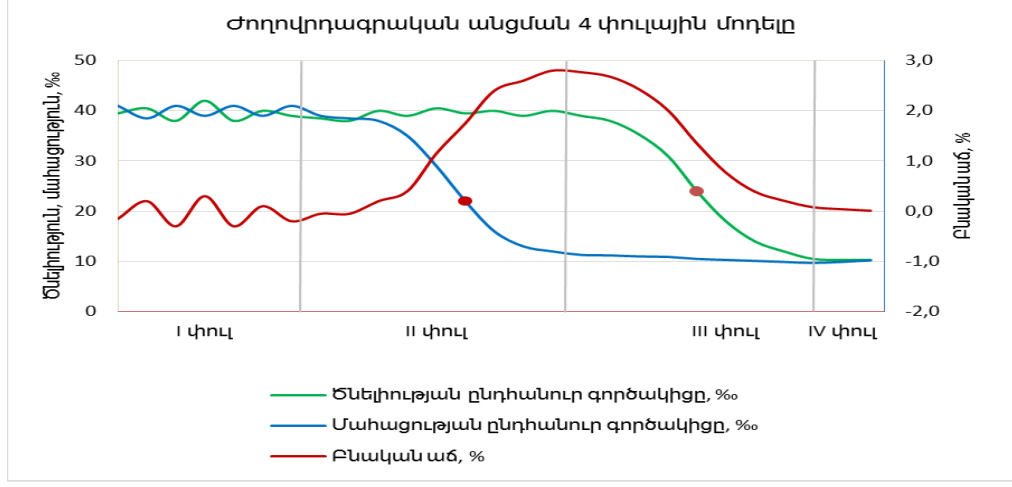
Հավելենք, որ մեր տարածաշրջանում, հատկապես՝ հարևան երկրները տարբերվում են իրենց սոցիալ-տնտեսական զարգացմամբ, համապատասխանաբար գտնվում են ժողովրդագրական անցման տարբեր փուլերում: Միաժամանակ, նկատվում է բնակչության վերարտադրության երկու այլ տեսակ.

1. Պարզ ու նեղ, բնորոշ զարգացած երկրներին: Այն բնութագրվում է ծնելիության և մահացության ցածր մակարդակով, ինչպես նաև կյանքի զգալի տևողությամբ.

2. Ընդլայնված, բնորոշ զարգացող երկրներին: Այն բնութագրվում է ծնելիության և մահացության բարձր ցուցանիշներով՝ կյանքի կարճ տևողությամբ:

Հայտնի է նաև ժողովրդագրական անցման 4 փուլային մոդելը¹⁷:

Պետության դերը

Գծապատկեր 1. Ժողովրդագրական անցման 4 փուլային մոդելը:

Ինչու՞ հիշատակված խնդիրները չեն կարող լինել միայն փորձագիտական հանրության մտահոգության առարկան և ինչու :ազատական տնտեսություն ունեցող Հայաստանում չպետք է «ազատական» բնույթ կրեն կամ «ինքնակարգավորվեն» ժողովրդավարական խնդիրները: Միջազգային փորձը վկայում է, որ ինչպես զարգացող, այնպես էլ զարգացած երկրներում պետությունը որոշակի պատասխանատվություն ունի ոչ միայն ժողովրդագրական անվտանգության ապահովման, այնպես էլ դրա հետ առնչվող միգրացիոն հոսքերի

¹⁷ Մանուկյան Ս.Ժողովրդագրական անցման փուլերը Հայաստանում, 2019թ.

կարգավորման հարցերում: Դրա վկայությունն են ԱՄՆ-ի, Իսրայելի, ԵՄ անդամ բոլոր երկրների, ինչպես նաև Չինաստանի և հետխորհրդային բազմաթիվ երկրների վարած ժողովրդագրական ռազմավարությունները: Ակնհայտ է, որ հիշյալ ռազմավարությունները կարող են մնալ չիրագործված, եթե գտնվեն նպատակներին հասնելու բանալիները: Դրանցից կարևորագույնը, մեր համոզմամբ, ժողովրդագրական դիվանագիտությունն է: Իսկ վերջինս, ինչպես հայտնի է, հենց պետության կարգավորիչ գործառույթի մաս պետք է դիտարկել:

Դինամիկ զարգացող աշխարհում այսօր առանձնահատուկ կարևորվում է պետության դերը ժողովրդագրական գործընթացների կառավարման գործում: Այն իրականացվում է որոշակի միջոցների կիրառմամբ և ունի տարբեր ուղղություններ (տնտեսական, սոցիալական, հոգեբանական և այլն):

Դրանք պահանջում են ոչ միայն պետության կողմից և պետական կառույցների աջակցությամբ իրականացվող, վիճակագրական հստակ տվյալներով հիմնավորված ուսումնասիրություններ, այլև իրավիճակի շարունակական մշտադիտարկում և առավել խոցելի ենթաոլորտների թիրախաորում և համարժեք քաղաքականության մշակում ու իրականացում: Փորձված արդյունավետ միջոցներից կարևոր է առանձնացնել սոցիալական նպաստները, որոնք նախատեսված են երեխաներ ունեցող ընտանիքների սոցիալ-տնտեսական վիճակը բարելավելու համար: Իրականում միայն պետության կողմից բնակչությանը համապատասխան գործնական մոտեցմամբ հնարավոր կլինի էապես ազդել ժողովրդագրական վարքագծի փոփոխության վրա և բարելավել այն դրական ուղղությամբ ոչ միայն բուն պետության, այլև սոցիալական խմբերի համար: Այնպիսի կարևոր գործոններ, ինչպիսիք են պտղաբերությունը, կյանքի տևողությունը և մահացությունը, որոշվում են ոչ միայն տնտեսական ցուցանիշներով, այլև հասարակության հոգևոր վիճակով, թե ինչ դեր է խաղում պետությունը արդյունավետ ժողովրդագրական դիվանագիտության մշակման և իրագործման հարցում:

Անկախության տարիներին ժողովրդագրական դիվանագիտության առումով ժողովրդագրական կառավարման գործընթացների հաստատման հիմնական խոչընդոտներից մեկը պետության դերի թերագնահատումն ու անտեսումն էր ոչ միայն կոնկրետ ժողովրդագրական գործընթացների ակտիվ կառավարումից, այլև պետության դասական իմաստով սոցիալ-տնտեսական զարգացման խթանումից:

Ներկայումս մտահոգիչ մասշտաբներ ստացած հայաթափումը կարելի է հաղթահարել՝ բացահայտելով ժողովրդագրական ճգնաժամի իրական պատճառները և ներգործելով դրանց վրա՝ հաշվի առնելով նաև երկրորդական գործոնները:

Ժողովրդագրական գործընթացների կառավարումը սոցիալական առումով ժողովրդագրական դիվանագիտության ամենակարևոր տեսակներից է, դրա համեմատաբար անկախ տարրը: Նրա յուրահատկությունը՝ որպես ընդհանուրի հատուկ դրսևորում, արտացոլում է ժողովրդագրական գործընթացների

հարաբերական անկախությունը, նրանց տեղը հասարակական կյանքի բազմաբնույթ հարաբերությունների համակարգում: Այս առումով ժողովրդագրական գործընթացների կառավարումը պետք է դիտարկել որպես հասարակության կողմից ընդունելի կազմակերպչական հարաբերություն բնակչության վերարտադրության մակարդակի և սոցիալական պրակտիկայի զարգացման կարիքների միջև, որը ժողովրդագրական անվտանգության ապահովման գրավականներից է: Ըստ որում, ժողովրդագրական անվտանգությունն, իր հերթին, պետք է դիտարկել որպես իրական և հավանական վտանգներից կյանքի հիմնական, կարևորագույն՝ ժողովրդավերարտադրողական գործընթացների պաշտպանություն: Այսպիսով, այն վերարտադրողական գործընթացներում առկա խնդիրների նվազեցումը և մյուս կողմից էլ դրանց առաջացման պատճառների չեզոքացումն է: Պետք է նշել նաև, որ այս բնագավառում առկա վտանգներն ազդում են երկրի կայուն զարգացման վրա¹⁸: Հետևաբար, ժողովրդագրական դիվանագիտությունը միակողմանի գործընթաց չէ, այլ երկկողմանի փոխազդեցություն: Համապատասխանաբար, նման փոխգործակցության նպատակը սոցիալական կյանքի այս համեմատաբար անկախ մակարդակների գործունեության մեջ օպտիմալ համապատասխանության ստեղծումն է:

Այսպիսով, կարելի է նշել, որ արդյունավետ ժողովրդագրական դիվանագիտության իրականացման միջոցով բնակչության դինամիկայի վրա ազդելու ամենաարդյունավետ սկզբունքներն են պետության և հասարակության ակտիվ փոխգործակցությունը ժողովրդագրական իրավիճակի բարելավման նպատակով: Երեխաներ ունեցող ընտանիքներին աջակցելու համար իրականացվող միջոցառումները, ինչպես նաև առողջ սերունդ դաստիարակելուն աջակցության ազգային ծրագրի մշակումը և իրագործումը կարող են կասեցնել ժողովրդագրական ճգնաժամի աճը և նախադրյալներ ստեղծելու ավելի ակտիվ ժողովրդագրական ժողովրդագրական դիվանագիտություն իրականացնելու համար: Այս իմաստով ընտանիքներին տրամադրվող օգնության մակարդակը բավարար չէ մի քանի երեխաների հետ վերարտադրողական վերաբերմունքը փոխելու և հեղինակություն բարձրացնելու համար: Ներկա ժողովրդագրական իրավիճակի շտկման համար հասարակությունը պահանջում է երկարաժամկետ ռազմավարություն որդեգրել և իրականացնել: Ժողովրդագրական զարգացման նպատակային ժողովրդագրական դիվանագիտություն:

Ակնհայտ է, որ վերարտադրողական գործընթացների վրա ազդելու համար պետությունը պետք է ժողովրդագրական նպատակային քաղաքականություն վարի:

¹⁸ Սահակյան Վ., Ժողովրդագրական անվտանգության ապահովումն է որոշելու երկրի զարգացման կայունությունը, 2020

Մեր համոզմամբ, պետության ազդեցությունը ժողովրդագրական հարաբերությունների վրա արտահայտվում է պետության գիտականորեն հիմնավորված և իր բնույթով ազգային ժողովրդագրական քաղաքականության մշակման և իրականացման մեջ:

Ժողովրդագրական քաղաքականությունը, որպես կանոն, պետական մարմինների և այլ սոցիալական հաստատությունների նպատակաուղղված գործունեությունը պետք է լինի՝ միտված բնակչության վերարտադրության գործընթացների կարգավորմանը, ինչը պետք է նախատեսի բնակչության կառուցվածքի, դինամիկայի, թվաքանակի, բնակեցման և որակի միտումների պահպանում կամ դրանց նպատակային փոփոխություն: Հետևաբար, այն կարևոր է դիտարկել որպես պետության սոցիալական քաղաքականության օրգանական մաս՝ հատուկ իր նպատակներով և դրանց հասնելու հստակ մեթոդներով:

Ժամանակակից աշխարհում զարգացող երկրների մեծ մասը սահմանափակող քաղաքականություն է վարում, որն ուղղված է ծնելիության մակարդակի նվազեցմանը և (մինչև 5 տարեկան) երեխաների մահացության նվազեցմանը: Մեր պարագայում մանկամահացության կրճատմանը միտված ժողովրդագրական քաղաքականությունը պետք է զուգորդվի ծնելիության աճի հստակ քայլերով: Մասնավորապես, օրենսդրության մեջ կարևոր է խթանել ոչ միայն երիտասարդ, այլև ավելի հասուն տարիքի զույգերի ամուսնությունները, նպաստել ոչ միայն բազմազավակ, այլև փոքր ընտանիքներին՝ նրանց տրամադրելով մի շարք արտոնություններ:

Անկախության տարիներին տարաբնակեցման ոչ արդյունավետ քաղաքականությունը, իսկ առանձին տարիներին՝ դրա բացակայությունը Արցախում և Հայաստանում, բնակչության և ռեսուրսների անհամաչափ բաշխումը թույլ չեն տվել արդյունավետ և համաչափ զարգանալ, ինչն էլ միայն հանգեցրել է աղքատության մակարդակի աճին /Հայաստանում 2023 թ. սկզբին գնահատվել է 42 տոկոս աղքատություն/: Այս իմաստով բոլորովին մխիթարական չէ այն իրողությունը, որ ոչ բոլոր զարգացող երկրներն են թիրախավորված ժողովրդագրական քաղաքականություն վարում: Ինչ վերաբերվում է զարգացած երկրներին, ապա այստեղ ևս բավականին տարբեր խնդիրներ կան: Հիմնականում նրանց մոտ ծնելիությունը ցածր է, ինչը նշանակում է, որ բնակչության թիվը դանդաղ է աճում, այստեղից էլ առաջանում է աշխատանքային ռեսուրսների սղության խնդիրը: Հետևաբար, հիշյալ երկրները փորձում են վարել ծնելիության բարձրացմանն ուղղված քաղաքականություն՝ միանվագ վճարումներ երիտասարդներին, նպաստներ, երեխայի ծննդյան համար պետական աջակցություն, երեխայի ամսական նպաստ, բազմազավակ ընտանիքների վարկեր և այլն¹⁹: Բնական է, որ մեր

¹⁹ Selfin Vikas Papriwal, Ravi Suri, Yael (2019-07-21): "The Growth Promise Indicators – 2019 report - KPMG | AE": KPMG (en-US).

կողմից ավելի ընդունելի են զարգացած երկրներին բնորոշ խթանների կիրառումը:

Ավելին, մեզ անհրաժեշտ են հայ ընտանիքի համար անհրաժեշտ կենսապայմանների ապահովմանը միտված քաղաքականության գործիքներ որպես սոցիալական ինստիտուտի վրա ազդելու հատուկ միջոցներ՝ նրա տնտեսական, վերարտադրողական և կրթական գործառույթների արդյունավետ իրականացման, ինչպես նաև բնակչության կյանքի որակի բարելավման համար, ինչն էլ կկանխորոշի ընտանիքի, անձի, հասարակության դրական սոցիալական զարգացումը՝ համապատասխան ինստիտուցիոնալ մեխանիզմների ստեղծման միջոցով:

Պետության հստակ ռազմավարությամբ առաջնորդվող ժողովրդագրական դիվանագիտությունն, այսպիսով, պետք է ոչ միայն արդյունավետ ուղիներ գտնի իրավիճակի աստիճանական բարելավման ուղղությամբ, այլև պարբերաբար հաշվետվությամբ ներկայանա հանրությանն ընտանեկան և ժողովրդագրական քաղաքականության արդյունքում ժողովրդագրական իրավիճակը բարելավման, բնակչության բնական աճի տեմպերի, միգրացիոն արտահոսքի, ներհոսքի, ժողովրդագրական ճգնաժամի հաղթահարմանը միտված քայլերի մասին, ինչը կարող է էապես փոխել բնակչության վերարտադրողական վարքագիծը:

Պետական մարմինների հետ մեկտեղ ժողովրդագրական դիվանագիտության միջոցով իրավիճակի բարելավման գործում էական ներդրում կարող են ունենալ քաղաքացիական հանրության տարբեր միավորումներ և կազմակերպությունները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները և այլ՝ տեղական ու միջազգային կազմակերպությունները: Միջազգային փորձը վկայում է, որ կարևոր դեր է խաղում սոցիալական խմբերի և, ի վերջո, ողջ հասարակության շահերի համախմբումը: Մյուս կողմից, բազմաթիվ հետազոտողների համոզմամբ, այնպիսի արգելող միջոցներ, ինչպիսիք են ամուսնալուծության ընթացակարգը բարդացնելը, հակաբեղմնավորման արգելքը և հղիության արհեստական ընդհատումը, բոլորովին անընդունելի են ինչպես բարոյական, այնպես էլ իրավական տեսանկյունից, և առավել ևս արդյունավետ չեն²⁰: Հատկապես կարևոր է քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների դերը՝ քննարկելու ապագայի անելիքները, ինչպես նաև մինչև 2050 թվականն ընկած ժամանակահատվածում և կարգավորելու Հայաստանի ժողովրդագրական քաղաքականության հայեցակարգի իրականացմանը խոչընդոտող խնդիրները՝ մեծ ուշադրություն դարձնելով մարզերում ընտանեկան և ժողովրդագրական քաղաքականության իրականացմանը: Մասնավորապես կարևորվում է բազմազավակ ընտանիքների նկատմամբ պետության

²⁰ արգելող միջոցներ, ինչպիսիք են ամուսնալուծության ընթացակարգը բարդացնելը, հակաբեղմնավորման արգելքը և հղիության արհեստական ընդհատումը, բոլորովին անընդունելի են ինչպես բարոյական, այնպես էլ իրավական տեսանկյունից, և առավել ևս արդյունավետ չեն

և հասարակության դրական վերաբերմունքի ձևավորումը, սահմանամերձ համայնքներում ժողովրդագրական և ընտանեկան քաղաքականության անհրաժեշտությունը: Հետևաբար, գործարար շրջանակները, փորձագետները, եկեղեցին, քաղաքական կուսակցությունները և հասարակական տարբեր շարժումները, լրատվամիջոցները և հենց իրենք՝ ընտանիքները պետք է ավելի ակտիվ ներգրավվեն ժողովրդագրական խնդիրների լուծման գործում: Հարկ է նկատել, որ այս խնդրի լուծմանը խոչընդոտում է մեր հասարակության մեջ ժողովրդագրական ճգնաժամի պատճառները հասկանալու և ժողովրդագրական քաղաքականության միջոցներ ձեռնարկելու մեջ միասնականության բացակայությունը: Այսօր տեղական բիզնեսին շատ քիչ է մտահոգում երկրի ժողովրդագրական զարգացման խնդիրների լուծումը: Մինչդեռ կառավարությունը և բիզնեսը կարող են և պետք է պայմաններ ստեղծեն աշխատունակ ընտանիքի անդամներ ունեցող ընտանիքների ինքնաբավության համար՝ հիմնված արդյունավետ զբաղվածության և արժանապատիվ աշխատավարձի վրա:

Իրականում ուղիղ համեմատական կապ կա ձեռնարկատիրության և ժողովրդագրական գործընթացների խնդիրների միջև: Միայն որակյալ և մրցունակ մարդկային կապիտալով, միջին խավի գերակայությամբ հասարակությամբ և իրազեկված սպառողների հանրությամբ երկիրը կարող է ունենալ իրական առաջընթաց: Նման փոխապայմանավորվածությունից է կախված նաև քաղաքացիների բարեկեցությունը, ազգային ու տնտեսական անվտանգությունը, պետության կենսունակությունը: Ուստի՝ պետության և հասարակության համար կարևորագույն խնդիրներն են՝ մահացության մակարդակի նվազեցումն ու կյանքի միջին տևողության բարձրացումը, ընտանիքի ինստիտուտին աջակցելը և ծնելիության բարձրացումը, քաղաքացիների առողջության պահպանումն ու ամրապնդումը, ինչպես նաև միգրացիոն գործընթացների բարելավումը:

Ակնհայտ է, որ ժողովրդագրության խնդիրները չեն սահմանափակվում միայն ծնելիության բարձրացման հարցերով, բնակչության վերարտադրությամբ կամ նրա չափերի փոփոխությամբ՝ մահացության և ծնունդների տարբերության արդյունքում: Սոցիալական զարգացման այս ոլորտը սերտորեն փոխկապակցված է մի շարք պայմանների հետ, որոնք պայմանավորում են մարդու կյանքի որակը և ազդեցությունը: մարդկային կապիտալի ու նրա ներուժի զարգացումը: Իրականում կարևորվում են նաև հասարակության զարգացման, ազգաբնակչության ժողովրդագրական պատկերը կանխորոշող զանգվածային արտագաղթը, “ուղեղների արտահոսքը”, բնակչության ծերացումը և այլ խնդիրներ: Միաժամանակ, ժողովրդագրական պատկերի վրա էական ազդեցություն է գործում ազգաբնակչության սոցիալական պաշտպանության մակարդակը իրավական և ժողովրդագրական առումով, այն է՝ օրենքի և ժողովրդագրության փոխազդեցությունը: Հետևաբար, մեր առաջնահերթ խնդիրներից են սոցիալ-ժողովրդագրական գործընթացների պետական-իրավական կարգավորումը, ինչպես նաև բնակչության քանակական և որակական

հիմնահարցերը: Վերջապես, կարևոր է ուսումնասիրել սոցիալական պաշտպանության իրավական խնդիրները, վերլուծել ժամանակակից պայմաններում Հայաստանում ծնելիության, միգրացիայի և զբաղվածության փոխազդեցությունները:

Պակաս կարևոր չէ ժողովրդագրական դիվանագիտության կիզակետում պահել նաև «աշխատող աղքատների» սոցիալական խումբը, որոնց սոցիալական խնդիրներն ընդհանրապես դուրս են եղել պետության ուշադրությունից: Հետևաբար, պետք է համարժեք վերաբերմունքի արժանացնել ցածր եկամուտ ունեցող բազմազավակ ընտանիքների սոցիալական և նյութական աջակցության ավելացման, ինչպես նաև առկա իրավիճակի էական վերանայման խնդիրները՝ տարբեր ուսումնական հաստատություններում բազմազավակ և անապահով ընտանիքների երեխաների մուտքը, առողջությունը և անհրաժեշտ կենսապայմաններն ապահովելու նպատակով: Սոցիալական և նյութական աջակցության ավելացումը հատկապես կարևոր է գյուղական բնակավայրերում ցածր եկամուտ ունեցող բազմազավակ ընտանիքների համար: Բնակչության այս խումբը կարիք ունի որակյալ կենսապայմանների (մատչելի բնակարանով ապահովելու), սննդի, հանգստի, ինչի համար նպատակահարմար է անգամ սուբսիդավորել այդ նպատակների համար ծնողների կատարած ծախսերի մի մասը: Այս ամենը պետության և քաղաքացիական հասարակության հիմնական խնդիրն է, նրանց ուշադրության և վերահսկողության առարկան: Ակնհայտ է, որ առանց պետության և հասարակության կողմից հավելյալ ջանքերի, ժողովրդագրական իրավիճակում դրական միտումների պահպանումը շատ բարդ խնդիր է, իսկ մի շարք խնդիրներ կարող են մնալ չլուծված:

Ժողովրդագրական խնդիրների առողջապահական հատվածում առանձնահատուկ մտահոգության առարկա է այն փաստը, որ սննդամթերքի շուկայում ավելացել են նիտրատներ և այլ վտանգավոր նյութեր պարունակող անորակ սննդամթերքի սպառման դեպքերը, որոնք երբեմն անուղղելի վնաս են հասցնում ինչպես մեծահասակներին, այնպես էլ երեխաներին: Նման դեպքերը վերահսկելու և կանխելու համար անհրաժեշտ է ունենալ հնարավորինս պարզ և մատչելի գործիքակազմ, որը յուրաքանչյուրին թույլ կտա ստուգել արտադրանքի որակը, իսկ սպառողների իրավունքները պաշտպանող հասարակական միավորումներին՝ պարզեցնել սահմանված կանոնների խախտման փաստի օբյեկտիվ վերլուծության ընթացակարգը: և պահանջները:

Փորձագետների վկայությամբ, հանրային առողջության մակարդակի և, համապատասխանաբար, ժողովրդագրական գործընթացների վրա զգալի ազդեցություն ունի բնապահպանական անբարենպաստ իրավիճակը՝ պայմանավորված մթնոլորտային օդի անբավարար վիճակով, մասնավորապես քաղաքային բնակավայրերում կանաչ զանգվածի կրճատմամբ:

Ժողովրդագրական դիվանագիտության կարևորագույն գործընկերը և անմիջական շահառուն, մեր համոզմամբ, քաղաքացիական հասարակությունն է: Վերջինիս ներգործությունն ինչպես պետության, այնպես էլ մասնավոր

հատվածի, միջազգային կառույցների վրա անգնահատելի արդյունք կարող է ապահովել: Քաղաքացիական հասարակությունն ավելի ակտիվ պետք է վերահսկի նաև տարբեր կառույցների կողմից հնչեցված սոցիալ-ժողովրդագրական բնույթի ավանդական խոստումները, բարեգործական օգնության ծրագրերը, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև օգնի սոցիալական աջակցություն տրամադրող կազմակերպություններին, երեխաներին և երիտասարդներին, անապահով ընտանիքներին, մանկատներին, ծերանոցներին, կրթական ծրագրեր իրականացնող, ինչպես նաև առողջ ապրելակերպի խթանման ակտիվ գործունեությամբ: Միաժամանակ, ժողովրդագրական դիվանագիտության խնդիրների լուծման հարցում իրենց խոսքը պետք է ասեն նաև ՁԼՄ-ները, որոնց պարտականությունը ոչ թե դաժանության և ցինիզմի լուսաբանումն է կամ քաղաքական ու այլ ինտրիգները, այլ ընտանիքի և բազմազավակ ընտանիքների դրական պատկերի ստեղծումը, նոր սերնդին բարոյական արժեքների և ազգային ուղենիշների համակարգում դաստիարակելը, ինչպես նաև լրագրողական հանրության անբարեխիղճ մասնակիցների նկատմամբ սկզբունքային վերաբերմունքն ու պատվիրված խորթ արժեքների գովազդի մշտադիտարկումն ու նման դեպքերի լուսաբանումը մեղիա շուկայում:

Եզրակացություններ: Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ Հայաստանի ժողովրդագրական դիվանագիտության հիմնարար սկզբունքները պետք է ներառեն պետական իշխանությունների փոխգործակցությունը քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների հետ, առաջարկվում է իրականացնել հետևյալ քայլերը.

1. Վերահսկել նորմատիվ իրավական ակտերը և իրավապահ պրակտիկան՝ ազգային, հոգեբանական, բարոյական, ընտանեկան կյանքի արժեքների պաշտպանության, մանկության, մայրության, ընտանիքի և ամուսնության ինստիտուտների սոցիալական և նյութական աջակցության, նախադպրոցական և հանրակրթական համակարգում երեխաների և երիտասարդների դաստիարակություն և բովանդակալից ժամանցի կազմակերպման և հարակից այլ ուղղություններով: Բարելավել Հայաստանի միգրացիոն և ժողովրդագրական հարցերին առնչվող օրենսդրությունը:

2. Վերահսկել ընտանիքների, երեխաների պետական աջակցության, մայրության, կենսապահովման նվազագույն զամբյուղի, սոցիալական և ժողովրդագրական ուղղվածության օրենքների պատշաճ կիրարկումը:

3. Զարգացնել երեխաների ծննդյան և դաստիարակության հետ կապված նպաստների տրամադրման համակարգը՝ ապահովելով ընտանիքում երեխաների թվից կախված պետական աջակցության տարբերակված չափը, ինչպես նաև յուրաքանչյուր հաջորդ երեխայի համար պետական աջակցության ավելացումը:

4. Ապահովել երեխաների մշակութային, ֆիզիկական դաստիարակության և վերապատրաստման համար ծնողների ծախսերի սուբսիդավորման

հնարավորությունը՝ ապահովելով որակյալ կրթության և բովանդակալից ժամանցի հավասար հասանելիություն:

5. Ստեղծել կառուցակարգեր՝ լրացուցիչ աջակցություն ցուցաբերելու ցածր եկամուտ ունեցող բազմազավակ ընտանիքներին, ինչպես նաև այն ընտանիքներին, որոնք ընդունում են ծնողագուրկ և առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների:

6. Մշակել ազգային թիրախային ծրագրեր երիտասարդ մայրերի, առողջ երեխաների, տղամարդկանց առողջության, ինչպես նաև վերարտադրողականության բարելավման և սահմանամերձ համայնքներում բնական աճն ապահովելու հստակ նպատակներով:

7. Խստացնել հսկողությունը ՋԼՄ-ներում ծխախոտի, ծխախոտի արտադրանքի և ալկոհոլի գովազդի հետագա սահմանափակման ուղղությամբ, նվազեցնելու ծխախոտի, ծխախոտի արտադրանքի, ալկոհոլի սպառման և մատչելիության մակարդակը և թմրանյութերի անօրինական տարածումն ու օգտագործումը, հատկապես երիտասարդների կողմից:

8. Առաջարկել նյութական և բարոյական աջակցության միջոցներ սոցիալական ուղղվածություն ունեցող ոչ առևտրային կազմակերպություններին, փորձագետներին և լրատվամիջոցներին, որոնք ակտիվորեն ներգրավված են առողջ ապրելակերպի, ընտանեկան արժեքների և ծնելիության բարձրացման գործում:

9. Բուհերում ներդնել ժողովրդագրական հարցերով մասնագիտացող կադրերի համար մագիստրատական ծրագրեր՝ կրթելու ժողովրդագիրների և ժողովրդագրական դիվանագիտության մասնագետներին:

10. Ներգրավել փորձագիտական կառույցների և հասարակական կազմակերպությունների՝ իրականացնելու բնակչության շրջանում սոցիոլոգիական հետազոտություններ, որոնք ուղղված կլինեն բնակչության ցածր ծնելիության և կյանքի տևողության պատճառների, մահացության բարձր մակարդակի և պետության կողմից ձեռնարկվող միջոցառումների արդյունավետության բացահայտմանը:

11. Քայլեր ձեռնարկել Սփյուռքում բնակվող հայրենակիցների վերաբնակեցմանը Հայաստանում ինչպես մշտական բնակության, այնպես էլ ժամանակավոր՝ աշխատանքային ծրագրերով:

12. Հասարակական կազմակերպություններին առավելագույնս ներգրավել սոցիալական քաղաքականության ոլորտում որոշակի հանրային ծառայությունների մատուցմանը և արտապատվիրակված (outsourcing) գործառույթների իրականացմանը՝ մրցակցային հիմունքներով:

Այս ամենը վկայում է այն մասին, որ արդյունավետ և ճկուն ժողովրդագրական դիվանագիտությամբ պետք է որոշակիորեն փոփոխենք կրթության, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության համակարգերը՝ բավարարելու տարբեր սեռա-տարիքային խմբերի կարիքները,

կանոնակարգելու միգրացիոն հոսքերը և ապահովելու երկրի ժողովրդագրական անվտանգությունը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Հայաստանի Հանրապետության կառավարություն, որոշում 24 դեկտեմբերի 2009 թվականի N 1523-Ն, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2010 թվականի գործունեության միջոցառումների ծրագիրը և գերակա խնդիրները հաստատելու մասին
2. Հայաստանի և նրա հարակից երկրների ժողովրդագրական սպառնալիքները, 2013թ. Հապաղել չի կարելի 2013թ., Լոս Անջելես
3. Մանուկյան Ս. Ժողովրդագրական անցման փուլերը Հայաստանում, 2019թ.
4. Բնական աճի ամենացածր ցուցանիշներ ունեցող երկրները. Բնակչության բնական աճի բանաձևը: <https://podarilove.ru/hy/strany-s-naimenshimipokazatelyami-estestvennogo-prirosta/>
5. Բաղդասարյան, Տ. "Հայաստանի ժողովրդագրական տրանսֆորմացիաներն ու դրանց ազդեցությունը տնտեսության վրա": Գիտական հանդես "Հայկական ժողովրդագրություն", (2018):
6. Թադևոսյան, Ա. "Միգրացիոն հոսքերի կառավարման մարտահրավերները և լուծման ուղիները", Տնտեսագիտություն և միգրացիա, (2020)
7. Գևորգյան, Մ. "Ժողովրդագրական դիվանագիտությունը և հայ սփյուռքի հետ համագործակցությունը", Հայկական միջազգային հարաբերությունների հանդես: (2021):
8. Beck, U. The Cosmopolitan Vision. Cambridge: Polity Press. (2006):
9. Selfin Vikas Papriwal, Ravi Suri, Yael (2019-07-21): «The Growth Promise Indicators – 2019 report - KPMG | AE»: KPMG (en-US).
10. World Population Reaches 8 Billion, <https://www.nytimes.com/2022/11/15/world/world-population-8-billion.html>

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ԹԱԹՈՒԼ ՄԱՆԱՍԵՐՑԱՆ

Համառոտագիր: Ի տարբերություն Հայաստանի, ժամանակակից աշխարհում նկատվում է բնակչության թվի շարունակական աճ, մինչդեռ յուրաքանչյուր երկիր ունի իր ժողովրդագրական գործընթացները՝ ուղղված բնակչության թվի ավելացմանը կամ կրճատմանը: Այս առումով առանձնանում է զարգացած և զարգացող երկրներին բնորոշ բնակչության վերարտադրության երկու տեսակ. Այսպիսով, զարգացած երկրներում նկատվում է ծնելիության նվազման, կյանքի տևողության աճի և բնակչության ծերացման միտում: Իսկ

զարգացող՝ հակառակ երևույթներ. ծնելիության բարձր մակարդակը զուգորդվում է ցածր բժշկական օգնության, հետևաբար՝ կյանքի ցածր տևողության հետ:

Աշխարհում ժողովրդագրական իրավիճակը կայունացնելու համար երկրները պետք է վարեն ժողովրդագրական իրավիճակի բարելավման ներքին քաղաքականություն՝ ուղղված ծնելիության նվազեցմանը կամ ավելացմանը՝ կախված երկրի կոնկրետ իրավիճակից: Արդյունավետ ժողովրդագրական դիվանագիտություն վարելու համար անհրաժեշտ է հստակ սահմանել դրա ազգային նպատակները, մշակել և իրականացնել ժողովրդագրական զարգացման հեռանկարային ռազմավարություն: Հետևաբար, մեր գնահատմամբ, գնալով աճելու է պետության դերը Հայաստանի ժողովրդագրական գործընթացների կառավարման գործում:

Բանալի բառեր: Ժողովրդագրական դիվանագիտություն, ժողովրդագրական սպառնալիքներ, բնական աճ, «ուղեղների արտահոսք», բնակչության ծերացում

THE ISSUES OF ARMENIAN DEMOGRAPHIC DIPLOMACY,

TATUL MANASERYAN

Abstract. Unlike Armenia, in the modern world there is a continuous growth of population, while each country has its own demographic processes aimed at increasing or decreasing the population. In this regard, there are two types of population reproduction, characteristic of developed and developing countries. Thus, in developed countries there is a tendency towards a decrease in the birth rate, an increase in life expectancy and an aging population. And opposite phenomena are developing; high birth rates are combined with low levels of medical care and, consequently, low life expectancy. To stabilize the demographic situation in the world, countries must pursue internal policies to improve the demographic situation, aimed at reducing or increasing the birth rate, depending on the specific situation in the country. To conduct effective demographic diplomacy, it is necessary to clearly define its national goals, develop and implement a promising demographic development strategy. Therefore, in our assessment, the role of the state in managing demographic processes in Armenia will increase. *Keywords: demographic diplomacy, demographic threats, population growth, brain drain, population aging*

ПРОБЛЕМЫ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ АРМЕНИИ

ТАТУЛ МАНАСЕРЯН

Аннотация. В отличие от Армении, в современном мире происходит непрерывный рост населения, при этом в каждой стране происходят свои

демографические процессы, направленные на увеличение или уменьшение численности населения. В связи с этим выделяют два типа воспроизводства населения, характерные для развитых и развивающихся стран. Так, в развитых странах наблюдается тенденция снижения рождаемости, увеличения продолжительности жизни и старения населения. И развиваются противоположные явления. высокая рождаемость сочетается с низким уровнем медицинского обслуживания и, следовательно, с низкой продолжительностью жизни. Чтобы стабилизировать демографическую ситуацию в мире, страны должны проводить внутреннюю политику улучшения демографической ситуации, направленную на снижение или увеличение рождаемости, в зависимости от конкретной ситуации в стране. Для проведения эффективной демографической дипломатии необходимо четко определить ее национальные цели, разработать и реализовать перспективную стратегию демографического развития. Поэтому, по нашей оценке, роль государства в управлении демографическими процессами Армении будет возрастать.

Ключевые слова. демографическая дипломатия, демографические угрозы, естественный прирост, «утечка мозгов», старение населения